

Kool kui riskiteadvuse kujundaja?

Triin Vihalemm

Sisu

- Mida tehakse, kui saadakse loodusliku või tehnoloogilist päritolu ohu hoiatus?
 - “lihtsad” ja “keerulised” ohud
 - kultuuriline kogemus
 - erinevate infoallikate usaldusväärsus
- Õpetaja kui (tahtmatu) kõneisik?

Rahvusvahelise projekti (Seitsmes raamprogramm, “CrisComScore”) eesmärk oli arendada välja nõ kontrollküsimused organisatsioonidele kriisikommunikatsiooni plaani loomiseks/täiustamiseks

Meie osa – kommunikatsioon elanikkonnaga

Tegime alul juhtumiuuringu Pärnus – fookusgrupid (3) 2005a tormis kannatanutega

Tulemuse baasil formuleerisime küsimused üle-eestilise statistiliselt esindusliku küsitluse jaoks (“Mina.Maailm.Meedia 2008” (N=1500))

Järgnesid fookusgrupid statistilise analüüsi baasil määratletud sihtrühmade esindajatega (4) + hoiatuste vastuvõtu kvalitatiivsed testid (14 gruppi)

e-raamat ja artiklid (ilmumas), tulemuste arutelu Päästeametiga

Uuringus kasutatud ohtude ja teadete tüübid

- Nn lineaarset tüüpi, “lihtsad” ohud
 - > Torm
 - > olemas vahetu või kultuuriline kogemus (“tuul on ikka puhunud”)
 - > Pärnakatel pere- ja kogukonnanaarratiivid 1968 ja 2005 aastast (kuhu vesi on ulatunud)
 - > Radioaktiivne saaste, keemiasaaste
 - > tunnetamatu, raskesti määratletav levik ruumis ja ajas, pikaajaline, järkjärguline toime, suur oht tervisele
 - > Radiatsioonioht tugevalt stigmatiseeritud (Tšernobõl)
- Teadete tüübid
 - > Uudisformaadis hoiatus, kus pole instrueeriv info väga selgelt välja toodud (2007a päris pikk raadiouudis tormihoiatusega)
 - > Selgete käitumisjuhistega spetsiaalne hoiatus (radiatsioon)
 - > Mitteformaalne infoallikas kuulujutt (keemiasaaste)

Rekonstruktsioon infost, mis võis jõuda Pärnu elanikeni

- Läänemeresel võib täna öösel tulla kõigi aegade suurim torm..... Eestis tõuseb veetase *vähemalt 1.50 meetrit*, aga võib-olla ka rohkem. võib *tuule kiirus merel olla 25-28, iiliti 32-35 meetrit sekundis*. Orkaani tuule kiirus on 32,7 meetrit sekundis..... maksimaalne laine kõrgus merel 8-12 m, lahtedes 7-10 m..... *Merevee taseme tõus 150-200 sentimeetrit üle keskmise, Pärnu lahes 150-220 sentimeetrit üle keskmise*..... Elektri- ja sideliinide purunemine, mistõttu tuleb nii saartel kui sisemaal mõni aeg ilma elektrita olla Suurte okste ja puude langemine teedele, tormimurd metsades..... Katuste kahjustused.

(Väljavõtted: *Postimees Online 08.01.2005 14:32*)

Radiatsiooniteade (adapteeritud Soome Päästeameti teate järgi):

....tuumaelektrijaamas leidis aset õnnetus, mille tulemusena on ümbritsevasse keskkonda lekkinud radioaktiivset ainet. Leke algas hommikul kell 7.45. Radioaktiivse saaste pilv liigub Eesti suunas ning jõuab Ida-Eestisse kõige varem kell 13 päeval. Kuni selle ajani on radioaktiivsuse tase Eestis normaalne. Ida- ja Lääne-Virumaa, Järvamaa, Jõgevamaa ja Raplamaa elanikel palutakse kuulata pidevalt raadiot. Järgmises teates hiljemalt kell 10.30 tehakse teatavaks need vallad, mille elanikel tuleb varjuda siseruumidesse. Siseruumides püsimise vajadus algab Ida-Eestis kõige varem täna päeval kl 13. Välja tuleb otsida ka jooditabletid, kuid neid ei ole vaja sisse võtta enne ametnike vastavat soovitusi. Siseruumidesse varjumise ja jooditablettide sissevõtmise kohta antakse täpsed juhised raadios ja televisioonis. Piirkonnast lahkumiseks ei ole põhjust. Radioaktiivse pilve ülelend ja vajadus siseruumides püsida kestab tõenäoliselt umbes kaks ööpäeva. Kiirgustase Eestis ei tõuse nii kõrgele, et see võiks põhjustada äkilist ohtu tervisele. Kiirguse eest tuleb end siiski kaitsta, et kiiritust saada nii vähe kui võimalik. Siseruumides püsimine on piisav ettevaatusabinõu ajaks, mil pilv ületab Eesti. Kaitsta tuleb ka koduloomi, nende sööta ja joogivett. Hoidu telefoni kasutamist, et liinid ei ummistuks. Sel viisil tagad olulise ametkondliku side säilimise. Lisateavet olukorra kohta saad raadiost ja telerist. Järgmine teade edastatakse kõige hiljem kell 10.30.

Kuulujutu-tüüpi teade

- Teile helistab pühapäeva varahommikul hea tuttav ning ütleb, et Tallinna (Narva/Tartu) lähistel on juhtunud avarii ühes tehases ning selle tulemusena võib õhku ja Ülemiste järve (Narva jõkke, Emajõkke) vette olla sattunud ohtlikke keemilisi ühendeid, mida inimesed ise ei tunneta. Mida teete?

Massimeedia-keskne reaktsioonitüüp

Ohuolukorras on massimeedia peamine
infoallikas ning selles antud infot ja
instruktsioone usaldatakse

Reaalne kriis- Pärnu 2005

Oma usaldusväärsed allikad (avalik-õiguslikud kanalid), oluline jääda infosfääri (info aitab emotsionaalselt kohaneda)

mina hakkasin õhtu kella kuuest kuulama, ETV minu meelest hakkas juba tegema märkusi, et vesi tõuseb ja on torm tulemas ja mina ei uskund, kuna mina 1967 ei olnud Pärnus kui see torm oli, ainult olin kuulnud selle kohta, siis mina ei uskund, ma oma silmaga näind ei olnud. Ja alles kell 9, kui AK väga tõsiselt rääkis sellest, siis ... mul on seal väikene kõrgendik aias, viisin auto selle peale.... kui ikka kolm korda niisugusest tõsisest kanalist nagu ETV räägib, et siis nagu... kommertskanalid rääkisid, neid nagu ma ei võta nii tõsiselt... abikaasa oli üleval, mina tukkusin siis, siis ta ajas mind ülesse, siis ma hakkasin naabritele helistama, niikaua kui mobiil töötas, aga mobiil läks üsna kähku välja. Ja tähendab just selle peale, kui stadka valgus vett täis, sellel ajal hakkasime aktiivselt tegutsema. Elekter läks üsna pea.... meie võtsime sellest lambist välja, panime raadiotele, nii et see oli kogu aeg see töötas meil. Kogu aeg inffi tuli ikka, kogu aeg jälgisime. Aga me jälgisime, tähendab riigi raadiot

Simuleeritud oht - radiatsioon

Massimeedia kaudu edastatav info aitab kiiresti ületada esmase emotsiooni ja intuiitiv-ratsionaalse pagemissoovi (Baxter 1999)

minu jaoks oli üks olulisemaid asju ja esimene mõte kui ma sellist uudist kuuleksin, et kohe tuleb kuhugi kaugele minna. Aga siis öeldi, et linnast ei ole vaja lahkuda, püsige lihtsalt hoones

Antud käitumisjuhiste järgimine ümbertöödeldud variandis:

kõigepealt jätsin meelde selle kellaaja millal see värk ükskord Eestisse jõuab – kui palju mul on aega veel midagi teha. Teine asi, et hoonesse tuleb jääda varju, et ei roniks siis enam välja pärast seda. Teeks üsna selle soovitus järgi. Koliks, kui elaks puumajas, paneelmajja, et raudbetoon hoiab hästi kiiritust kinni....Kellaajad on just seal väga olulised ja just see jooditableti värk. ..ma olen kuulnud sellest... minu arust kooli füüsikatunnis ammu-ammu.

Otsesuhtlusele orienteeritud reaktsioonitüüp

Ohuolukorras ei piisa massimeediast tulevatest ametlikest teadetest. Olukorda tahetakse arutada ja lisainfot nõutada otsesuhtluse teel, kasutades isiklikku suhtevõrgustikku

Võrgustikusuhtlus ja aktiivne info-otsing

Lisaks massimeedia kanalitest tulevale infole soovitakse ohuolukorda arutleda ja täiendavat infot koguda oma isikliku suhtlusvõrgustiku kaudu (mobiil, Interneti sotsiaalsed võrgustikud?)

Nõu küsitakse (tuttavate) tuttavatelt, keda on vähimgi põhjus pidada valdkonnas asjatundjaks – nt politsei, Siseministeeriumi, OV jt ametiasutuste töötajad, aga ka füüsika- ja keemiaõpetajad (kes praegu ei tunne end üldse kindlana selles rollis), meedikud jne

Mobiile kasutatakse keelust hoolimata

Iseloomulik on saadava info kriitiline analüüs (kahtlemine) ja soov panna eri infotükkidest kokku “oma pilti”

Reaalne kriis- Pärnu 2005

Vikerraadio.... aga muidugi mis oli väga oluline ...meri mürises, ta ei mürise muidu....ja pärast hakkas poeg helistama juba et.... talle Rootsist helistati, et seal on päris möll lahti juba, et ole ettevaatlik....Ta helistas meile kusagil 9-10 paiku õhtul. Ja siis ülejäänud pere läks magama ja siis me leppisime kokku, et ma hoian pilgu peal ja siis teavitan.

valvsaks tegi meid kõigepealt televisioonis ennustused, et võib tõusta....ETV...siis me hakkasime juba sadamasse helistama...ja võrdlemisi tihti, nii et meil kogu aeg oli pilt selge, kunas see liigub ja kui kiiresti... ilmtranscom.ee, see on see nende automaatne ilmajaam.... me oleme ennem ka ikka küsinud, kui on kõva tuul, ... Ja siis on nagu juba üks tuttav mees seal ja. No kui päris maksimumseis juba oli, siis enam seda sidet ei olnud. Aga siis ei olnud selle teadmisega ka midagi ette enam võtta, kui majas vesi sees juba ... Keldri tegime tühjaks (vanem mees Pärnust, tormis kannatanu).

Simuleeritud oht - radiatsioon

Radiatsiooniohu teate puhul loodetakse (tuttavate) tuttavatelt lisaekspertiisi. Infosoovid võivad olla küllaltki ebamäärased – olulisem arutelu PROTSESS ja võimalus suhelda institutsionaalselt neutraalse inimesega, kes on “ise samas jamas”

Ma helistaks võib-olla füüsikaõpetajale.

oleks Teil talle konkreetne küsimus?

- Mul oleks talle selline küsimus, et kuidas see pilv nagu ...
- kiirgab ... ja kui suur saastatus sellest pilvest võiks siia maha jääda. Et see pilv ikkagi jätab siia mingi saasta maha – ega ta lihtsalt mööda ei lähe. Ja siis võib-olla ma ei tea...

- .

Kuulujutt - keemiasaaste

Keemiasaaste hoiatus, mille kohta meedias infot pole (kõrge määramatus, käitumisjuhend puudub):

Institutsiooni umbusaldamine, samas juhenditeta võib end ohtu panna: Siis ma helistaks ja püüaks koguda kõigepealt niipalju infot kui võimalik erinevatel inimestelt. Oleks mõttekas helistada keemiaõpetajale. Tema on ju spetsialist ja tema võib osata ohtu hinnata...Ma ei arva, et tal on kogu info selle kohta, mis juhtus, aga ta oskaks hinnata kuivõrd ohtlikud on need kemikaalid.

Ei usalda kommunikaatorit

- ...siseruumidesse jääda pole piisav...mitte kõik seinad ei kaitse kiirguse eest..see on ilmselt öeldud selleks, et mitte paanikat tekitada....mäletate küll kooliõpikust – peavad olema 3m paksud betoonseinad...
- see oli tuumaplahvatuse epitsentris, aga kaugemal piisab tavalistest 50cm paksusest seinast – kas sa ei mäleta?

Võrgustikuline suhtlus võib aidata ratsionaliseerida

.....tekib küsimus, millises suunas minna....millises suunas pilv liigub? Kui kaugele tuleb minna...

- et olla turvaliselt, tuleb minna nii kaugele kui võimalik!ei, tuleb jälgida infot! Ei! Tuleb sõita nii kaugele kui võimalik!

- Mis siis, kui sa satud minnes just pilve alla?

- Ei satu... ma tean, kuidas see käib...pilv hajub järkjärgult ja kaotab jõudu...aga sul on õigus, palju inimesed peavad endale vaatama varjendi ...aga meil pole (tsiviil)kaitse süsteemi...siin pole midagi teha...soomlastel on see olemas...

- Kujuta ette olukorda piiril....liiklusummikud, järjekorrad, ühtedel pole passe, teistel viisaid...kas sa pääsed välismaale?

- Ma siis jätan auto sinnapaika ja lähen jalgsi (NAER)

- Need, kellel on keldrid, saavad sinna varjuda

-Niipalju kui ma kooli tsiviilkaitse tundidest mäletan, varjend peab olema maapinnast allpool, niisiis saab end sinna sulgeda

Võrgustikulise suhtluse reaktsioon käivitub tõenäoliselt kõrge määramatusega olukordades (ohu iseloom, info ja juhiste puudumine). Võrgustikult suhtlust käivitab soov saavutada ise olukorra üle kontrolli: saada lisainfot, hoiatada lähedasi või lihtsalt võita aega emotsionaalselt kohanemiseks läbi arutelu protsessi.

Gruppides tekkisid “laboratoorsed võrgustikud” mis näitasid, et ohtu on võimalik kollektiivselt ratsionaliseerida (radiatsioon), paraku aga viitasid ka paanikavõimalustele (põgenemise ja pudelivee ostmamineku idee olid nakkavad, kui inimesed kuulujuttu arutasid)

Klassikaline mitmeastmeline kommunikatsioon (Katz & Lazarsfeld) – arvamusliidriteks institutsionaalselt neutraalsed inimesed, kes on “ise samas jamas” – jagatud probleem tekitab läheduse.

(Kunagine) füüsika-, keemia või bioloogiõpetaja on üks võimalik neutraalne isik, kellele helistada!

Inforuumist väljajäämine: omapäi tegutsemine või mitte midagi tegemine

Ohuolukorras ei jälgita ametlikke
juhendeid ega otsita ka täiendavat infot

Inforuumist väljajäämine

Kuuldes ohust, ei pruugi selle sihtrühma liikmed täiendavat infot teistest allikatest juurde otsida, vaid tuginevad enda mälus olevale kogemusele /"teoreetilisele taustateadmisele".

NB! Inforuumist väljajäämine võib olla ka tahtmatu - sõltub ööpäevarütmist (hommik, päev, õhtu, öö) ja nädalatsüklist (argipäev, nädalavahetus)

Mitu alatüüpi:

Inimesed, kes hakkavad ohuolukorras omapäi tegutsema (intutiivne ratsionaalsus), kuna ei usalda institutsionaalseid ekspertteadmisi

Inimesed, kes ignoreerivad hoiatusi, kuna usaldavad enda kogemust

Inimesed, kes on lihtsalt passiivsed või šokis

Pärnu torm ... passiivsed

... Pärnu raadio, ja sealt ei ütelnud ühtegi sõna, et üleujutus on. Mina kuulsin aint, et olge kodudes, kui võimalik, ärge välja minge. Tuul tugev ja... Siis läksime öösel ühe paiku magama – mitte midagi. Ma ärkasin viie paiku hommiku... Läksin alla vetsu minema ja siis avastasin, et vesi on vastas... All magas vanatädi, kes magaski seal niimoodi, et voodi hõljus vee peal, ei saand mitte midagi aru. Siis ma hõikasin, ma ei suutnud minna tema magamistuppa, sest nii kui ma köögiukse lahti tegin, nii ujusid mul külmutuskapp, elektripliidid vastu, kohvimasinad ja kõik ujusid – no meil oli ikka meeter vett sees! Ja ta ei ärkand üles mu hõikamise peale ja see vesi oli jääkülma. /Mis te siis tegite? / Ma ei teind mitte midagi, läksin üles tagasi oma korrusele, istusin seal.... Ma ei läinud sellepärast edasi, et jääkülma vesi oli, ma ei suutnud olla. /Helistasite päästekeskusesse? / Ei helistanud ma kuskile. Mul hakkasid kõik teised ka helistama, naabrid ja kõik ja. Mis sa seal enam helistada ja teed. Päästa polnd enam midagi. / Aga vanatädi? / See oleks ära uppund oma köögis veel. Tal oli vaip seal maas ja ta koperdas veel selle peale. Siis ta kukkus vee alla ise veel. / vesi oli ju külm. / Külm oli, aga no mis teha. Mis teha. / Aga kas teda siis oleks saand kuskile... / Päeval saimegi, kuna meil on üks tuttav, kes oli kah seal komisjonis kuskil lõpuks siis, siis ta päeval meile helistas ja siis mingi kaitseliit tuli talle paadiga järgi. (keskealine naine Pärnust)

Pärnu torm ... šokis

Võrgustikulise suhtluse ja abi olulisus

Meie jaoks oli see täiesti üllatus, me olime õhtul peol linnast väljas, ma ei teadnud mitte midagi, ma tulin öösel kolme ajal koju – mitte midagi ei olnud, ...siis me heitsime magama. Ja siis kell 5.19 ärkasin selle peale üles, et kohutav kolin oli, keegi peksis, näitas taskulambiga aknast sisse. ... naabrid seisid terve perega meil ukse taga ja ütlesid et tehke ruttu, vesi tuleb. .. naabrid ütlesid, et tehke ruttu, minge ruttu kuskile, ja siis ma mõtlesin, kuhu. Ja siis nad ütlesid, et ma ei tea, tulge meile..... siis ma hakkasin ruttu lapsi üles ajama. Tähendab, ma unustasin isegi ära, et mul on poeg, ajasin tüdart üles mul ei tulnud meelde, et mul mees magas seal peale pidu joomase peaga diivani peal – mul ei tulnd üldse meelde, et tema seal on, et oleks pidanud äratama või. .. Ja siis ma istusin oma väikese tüdrega, naabrite kuskil teisel korrusel kottpimedas nende magamistoas nende voodi peal niimoodi ja ma ei teadnud mitte midagi. Ma ei näinud midagi, ma ei teadnud mitte midagi. Ma ei teadnud isegi seda, et see on nende magamistuba. (noor naine Pärnust)

Simuleeritud ohuhoiatused - ignoreerimine

Ohu üle otsustatakse enda kogemuse või teoreetiliste konstruktsioonide baasil

(Tormihoiatusel puhul) Ma otsustaks ikkagi vastavalt oma kogemusele, kas minna välja või mitte...ma olen näinud piisavalt ilma ja tunnen Eesti ilma, mis ei muutu õnneks väga kiiresti ja ma suudan hinnata, et kas nüüd on puude langemise ja asjade lendamise tase või on nagu lihtsalt kõva tuul

Kui mina kuulsin jutte, et Narva jõe vesi on reostunud ja ei kõlba juua, siis ma analüüsisin situatsiooni ja jõudsin järeldusele, et kuna me oleme sedasama vett juba pikka aega joonud, on meie kehad sellega juba kohanenud ja meiega ei juhtu midagi paha, kui me seda edasi joome. Seetõttu ei võtnud mina midagi ette. Ma lahendasin selle probleemi oma peas

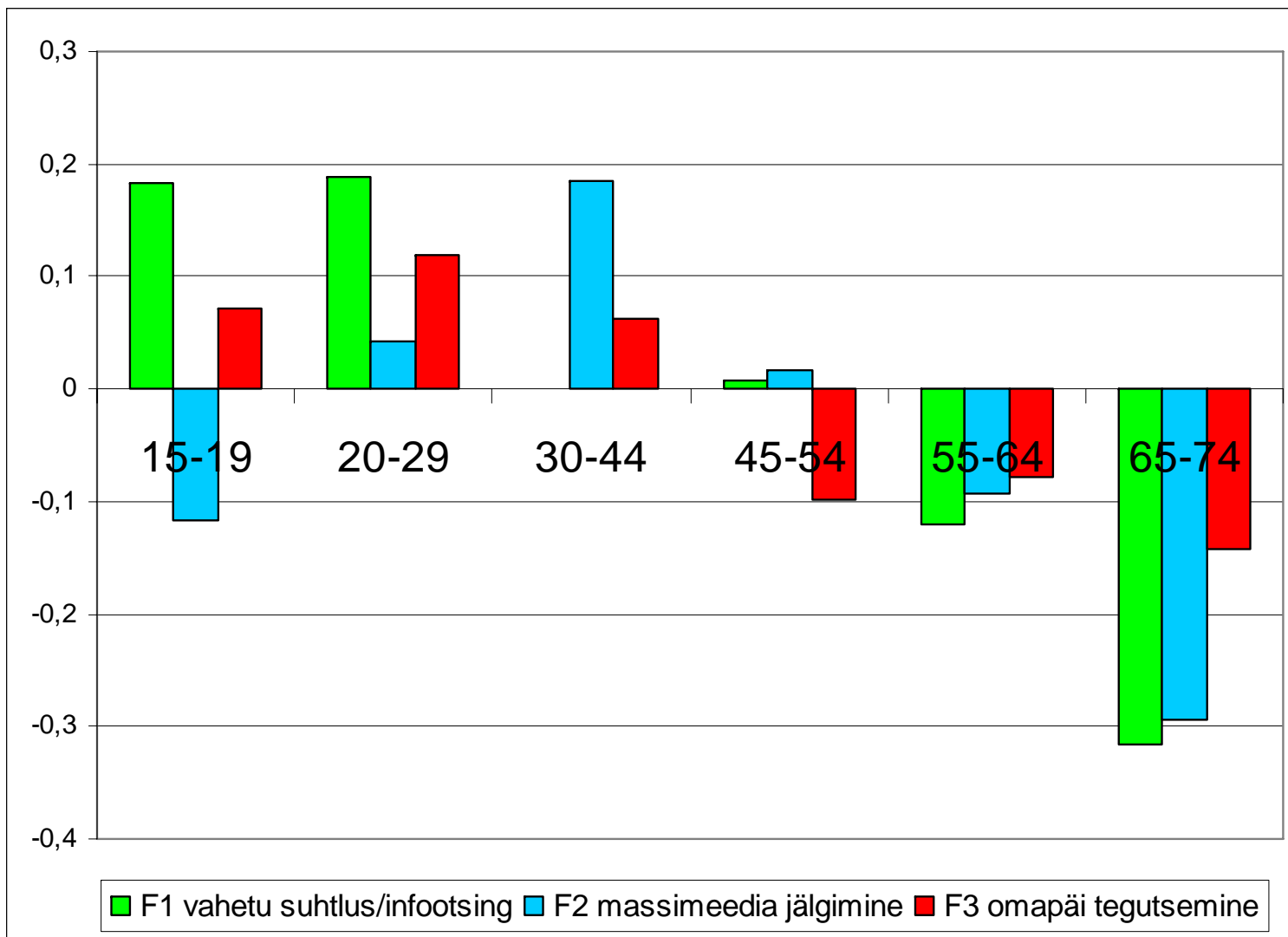
Omapäi tegutsemise kavatsus ilmnes nii “lihtsa ohu” kui kõrge määramatusega ohu puhul.

Stigmatiseeritud ohu (radiatsioon) puhul on inimestel raske emotsionaalselt kohaneda – isegi kui ametlik hoiatus sisaldab kohandavat infot. Kohene tegutsemine on tõlgendatav intuiitiv-ratsionaalse reaktsioonina (Baxter 1999 – *situational opinion formation*) kus ekspertide soovitusel tunduvad “ebaloogilised”, inimeste eluilmaga mittehaakuvad. Seetõttu tõlgendatakse teadet vastupidiselt antud juhiste jaoks.

Juhiste ignoreerimine võib tuleneda ka asjaolust, et tunnetakse, et suudetakse olukorda ise kontrollida (“*tuul on kogu aeg puhunud*”).

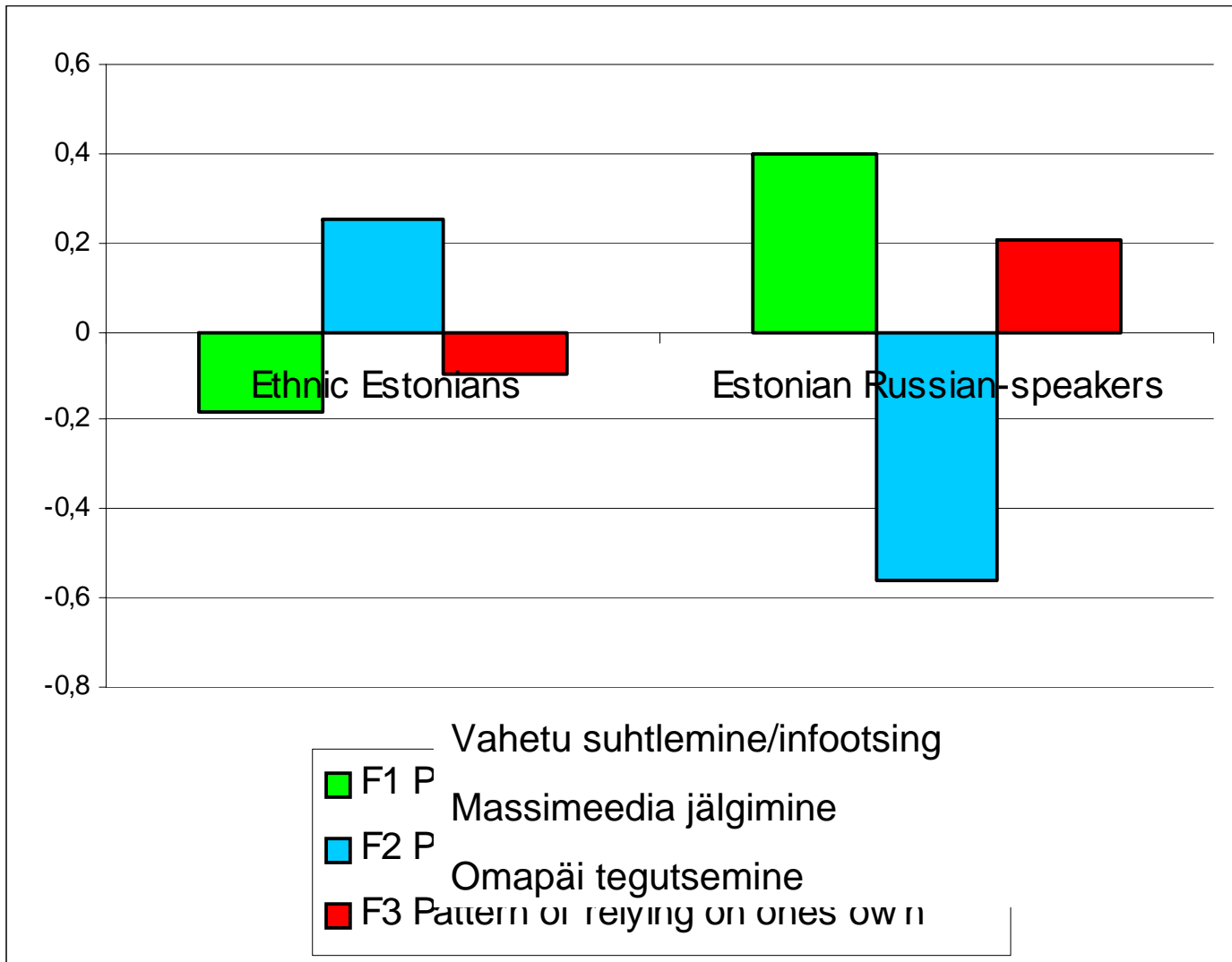

Reaktsioonitüüpide vanuseline eristuvus

Reaktsioonitüüpide rahvuslik eristuvus

Kultuuriline kogemus

Inimesed, kes pole ise kriisisituatsiooni kogenud, talletavad eri vormides varem loetud-kuuldud-nähtud-õpitud informatsiooni analoogsete olukordade kohta.

Kultuuriline kogemus kujuneb...

....koolis õpitu baasil (füüsika, keemia, geograafia)

... selle baasil, mida on avaldanud ja avaldab meedia nii kohalikest kui globaalsetest kriisidest, nendega seotud hädaohtudest ja pääsemisviisidest

Looduslike ja tehnoloogiliste kriiside puhul ei saa lootma jääda ainult situatiivselt antavatele juhistele ja treeningutele (nt koolides tulekahjuõppused)

Inimesed vajavad psühholoogiliseks kohanemiseks ohuga adapteerivat teavet emotsionaalselt lähedasest allikast

Hoiatuste rakendamisel kasutatakse ka varasemat kultuurilist taustateadmist, kus koolis omandatul on oluline tähtsus

Väga oluline on arendada riskialast “kirjaoskust” - õpetada inimesi küsima “õigeid” küsimusi, vaatlema oma vahetut keskkonda (nõ talupojatarkus”), analüüsima vahendatud kogemust varasematest kriisolukordadest

Vaatlusoskus

- Pärnu elanik jutustab 2005a üleujutusest:
- *põhiliselt puud kukkusid ümber, et läbiligunenud pehme pinnas, ta ei olnud külmunud. Juured ei pidand vastu. Ja mul endal üks puu kukkus ka maja peale maha. Mitte nii, et raginal, vaid lihtsalt vajus-vajus-vajus ja ilusti õrnalt katuse peale niiviisi, ja et neid hoiatusi, et vaadake, kuidas on teil pinnas...Ja pargis ka murdu, mis oli, oli vähe, üksikud. Kõik juured tulid pehmest pinnasest tasapisi välja ja puud olid ilusti küliti maas. Muidugi autode parkimisel seda arvesta...*

Oskus püstitada probleemi

- Olukorra analüüs võimaliku keemiasaaste puhul:
- Kui selline asi (leke keemiatehases) juhtuks, siis ilmset on liiga hilja põgeneda. Me ei tea, mis ainet lekkis, mis koguses, millises suunas see levib ja kui kiiresti. On ka sellised faktorid nagu tuul, õhuniiskus, temperatuur mis võivad nende kemikaalide aktiivsust mõjutada. Me ei tea neid tegureid. Seetõttu on kõige mõttekam helistada Päästeametisse ka küsida neilt täpsemat infot.

Arutelu

- “Riskialane kirjaoskus” võiks lähtuda kultuurilisest kogemusest ning ohu keerukusest:
 - Kauge, kuid emotsionaalse kultuurilise kogemusega ohud (radiatsioon, keemiasaaste)
 - > Segamini jutud Tsernobõli õnnetusest, külma sõja aegne propaganda, loodusteaduslikud infokillud - pakkuda raame info korrastamiseks, teadmispõhisuse (pikaajaline) edendamise
 - > Oht elule, tugevad emotsioonid – kuidas vältida hirmu blokeerivat toimet?
 - > Keeruline nähtus: pikaajaline, kohati tunnetamatu mõju eksperdid, mitmehäälne
 - > Erinevate ekspertteadmiste (füüsika, keemia, loodusteadus) hübriidinfo
 - Lähedase kultuurilise kogemusega ohud (torm, tulekahju)
 - > Tormid/tulekahjud alati olnud - varem juhtunu kriitiline analüüs
 - > Nähtus on vaadeldav – vaatluskogemuse, “talupojatarkuse” kogumine, eksponeerimine, väärtustamine
 - Puuduva/õhukese kultuurilise kogemusega ohud (terror) – rahvusvahelise kogemuse jagamine ja mõtestamine

Kuidas saaksin aidata oma õpilasi ?